

İstanbul Adaları'nda Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: *Art Deco* ve Ötesi

Alp Sunalp

19. yüzyılın son çeyreğinde İstanbul Adaları'nın gelişimi, Osmanlı başkentinin kuzeye büyümesiyle Boğaziçi köylerinin birer sayfiyeye dönüşümü fiziksel, sosyal ve demografik açıdan örtüşür. Bu gelişimi ulaşım üzerinden ilişkilendirmek ve buna bağlı olarak nüfus dengelerinin değişimini görmek mümkündür. Gelişimin aktörleri şehrin her iki bölgesinde de aynıdır. Dolayısıyla, Adalar başkent diğer bölgeleri gibi çoğunluğu konutlardan oluşan yeni bir yapılaşma sürecine sahne olacak, yeni yapı tiyolojileri ile tanışacak ve yeni inşaat malzemelerinin uygulama alanına dönüşecektir. Kent morfolojisi bağlamında Adalar'daki doku, merkezde bitişik nizam veya bitişik ile ayırık nizamın yan yana yer aldığı, merkezden uzaklaştığında nispeten geniş parsellerde ayırık nizamın hâkim olduğu yapı adalarından oluşur.

19. yüzyılın sonlarında köşk ve tek evlerin oluşturduğu konutlar, oteller, çeşitli dini, ticari ve donatı yapılarından oluşan Adalar'daki yapı repertuarı, taşıyıcı sistem açısından da çeşitlilik gösterir. Genelde ahşap strüktürlü yapılardan oluşan doku, 1870 Pera yangını sonrası, İstanbul'da gündeme gelen tuğla taşıyıcı duvarlı, metal putrel ve tuğla tonozlu (Fransız tonozu) döşemeleriyle strüktür açısından çağdaş ancak

mimari tutum bağlamında eklektisist, yeni kuşak yapılarla zenginleşir. Özellikle Cumhuriyet döneminde 'betonarme' yapı malzemesi, başta İstanbul olmak üzere tüm ülkede yayılmış, Adalar'a da girmiştir. 1920'lerden başlayarak 1930-50 arasındaki dönemde Adalar'ın geleneksel dokusuna, üslup çeşitliliği gösteren çok sayıda betonarme ya da yığma-betonarme örnek eklenir. Bu yapı tiyolojilerine ek olarak sayfiye bölgelerine has geniş balkonlu apartman konutlar da Adalar'da yerini alır. Böylece her döneme ait çeşitli mimari davranışların büyük bir uyum içerisinde yer aldığı fiziksel bir çevre ortaya çıkmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Art nouveau'nun ağırlıklı ahşaptan inşa edilmiş örnekleriyle, 1920'ler eklektisizminin betonarme örneklerini saymazsak, eşsiz bir kültür varlığı birikimi oluşturan Adalar'daki 20'inci yüzyıl mimarisini, tutum ve eğilimler açısından keskin sınırlar çizerek değerlendirebilmek oldukça zordur. Mimari davranışlar, hele kalfaların etkin birer aktör olarak yer aldığı bir dönemde keskin zaman dilimlerine sığmaz. Zanaatkarların donanım ve becerileri akışkan bir şekilde on yılları birbirine bağlar. Taşıyıcı sistemler bağlamında, 19. yüzyıl teknikleri de

Resim 1. Sırasıyla, *art deco* (Alaçam Sokak, Büyükkada), *art deco-Bauhaus* sentezi (Topuz Sokak ve Panjur Sokak köşe yapısı, Büyükkada), 1940-1950 vernaküleri (Çankaya Caddesi, Büyükkada, Emin Necip Uzman, 1948).

modernin simgesi betonarme çağına taşmalar yapar. Yine de cephe özelliklerinden yola çıkarak bir sınıflandırma gerekirse, bunu hatları çok da keskin tutmamak şartıyla, *art deco*, *art deco-Bauhaus* sentezi ve bu tutumun uzantısı, 1940'lar ve 1950'lerin vernaküler yorumlamaları olmak üzere geçirgen üç başlık altında sıralayabiliriz. (Resim 1)

Art Deco Yapılar

Art deco, adını 1925'te yapılan *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes*'den almıştır. Bu akım 1930'lardan başlayarak, 1940'lar da dahil olmak üzere mimarlık dışında, mobilya, grafik, moda gibi çeşitli sanat alanlarında da varlığını sürdürmüştür. *Art deco*, modernizm (uluslararası stil) ile eş zamanlıdır. Bu bağlamda 1925 sergisinde tüm o *art deco* yapıların yanı sıra Le Corbusier'nin *Pavillon de l'Esprit Nouveau*'sunun tartışmalı bir şekilde yer almasını ve hemen iki yıl sonra 1927 Stuttgart Weissenhof yerleşkesinin inşasını unutmamak gerekir.

Modernizmin süslemeyi reddeden yalın üslubuna geçiş, mimarlık camiası için kolay olmamıştır. Önemli sayıda mimar üçüncü boyutta ve cephelerde belli ölçüde bezeme arzusu duymuş, ancak 19. yüzyılın eklektisizmine dönüşü de içine sindirememiştir. Böylece bir yandan modernizmin temel geometrik kütlelerin birbirlerine eklemlenmesiyle ortaya çıkan asimetri esaslı dinamik estetiği, diğer yandan neoklasik bir ruha sahip hantal simetrisi harmanlayan, cephelerde eklektisizmin başka diyar

ve zamanlara ait bezemelerini yatay ya da düşey üç boyutlu geometrik öğeler ve bezemelerle ikame eden bir tavır görülür. Sonuçta; modernizme karşı kısmi bir devrim yaratan, hatta Aztek, Maya ve Mezopotamya gibi diyarların kadim uygarlıklarına öykünen bir üslup oluşur. *Art deco*, coğrafyaya göre de değişiklikler gösterir. Sanayi toplumu ve işverenin zenginliğini vurgulayan örneklerle rastlanırken, bizim gibi ekonomisi zayıf ülkelerde malzemelerin nispeten mütevazı olduğunu, örneğin dış cephede sıra ve alçı bazlı malzemenin elverdiği basit bir dil kullanıldığını gözlemleriz. *Art deco*'nun Adalar'daki özellikleri Türkiye geneli için de geçerlidir. (Resim 2)

Yapı tipolojisi açısından bitişik ve ayrıık nizam yapılarla karşılaşmaktayız. Bitişik nizam yapılarda genelde harpuştalı veya harpuştasız basamaklı ya da ışınal taçlı bir alınlık bulunur. Girişler bazı örneklerde kenardan olup 19. yüzyılın geleneksel ahşap örneklerdeki gibi kapı içerlektir. Cephe duvarı içeri doğru çeyrek dairesel bir hareketle girişi vurgular. Diğer cephe öğeleri ise yatay şeritler ve yüzeylerdir. Cumba veya balkon işlevini gören çıkmalar dikdörtgen, yarım sekizgen nadiren kesik elips biçimindedir. Balkonlar yarı yüksekliğe kadar kâgirdir. Korkuluk yüksekliği, su boruları ve dirseklerinin kullanıldığı veya *art deco*'nun geleneksel bezemeleleriyle biçimlendirilmiş ve perçin işçiliğiyle birleştirilmiş demir lama korkuluklarla sağlanır. L kesitli lama çerçeveler içine yerleştirilmiş tel yüzeylerden oluşan korkuluk detayları yapılarda ve bahçe duvarı üstlerinde gözlemlenir.

Resim 2. Büyükkada'dan örnekler:

- Basamaklı alınlık, cephe kaplaması taraklı ve düz mozaik birlikteliği, dikdörtgen balkon ve dairesel cephe kolonları, cephe duvarının çeyrek dairesel hareketiyle hazırlanan giriş.
- Yivli (içbükey) ve fitilli (dışbükey) yüzeyler.
- İşınal kapı detayı, fitilli yüzeyli cephe kolonu ve metal kepenk.

Cephedeki kolonlar kare, sekizgen ve dairelidir. Kolon başlıkları geometrik biçim dünyasına ait öğelerle vurgulanır. Dairesel kolonlarda kademeli iç içe geçen silindirler, sekizgen kolonlarda dikdörtgen prizması, kare kolonlarda ise dikdörtgen kesitli yatay yivlerle kolon başı vurgulanır. Kalın düz satırlı mozaikten belirgin şekilde vurgulanan denizlik, kat silmeleri ve harpuştalar dışında, pencerelerin üst bitiminden geçen silmeler ve pencerelerin üst kısmının, pencere yüksekliğinin yaklaşık dörtte biri veya beşte biri mesafe altından geçen silmeler bulunur. Bu son iki tür silme dikdörtgen kesitli tek, dikdörtgen kesitli üç şerit veya silme kalınlığının alt ve üstünden geçen dikdörtgen kesitli siva içi iki fitilin silme kalınlığını vurguladığı öğelerden ya da geçen yüzyılların ahşap cephe kaplama geleneğindeki yalı baskısı kesitini siva veya alçı özlü malzemeyle yeniden yorumlayan üçlü bir öğeden oluşmaktadır.

Bazı *art deco* yapılarda pencereler ince mozaik bir söveyle çerçevelenir. Bu durum

1940 ve 1950'li yılların yapılarında da görülecektir. Cephe ve kolon yüzeylerinde kullanılan bir diğer öğe yivli (içbükey) ve fitilli (dışbükey) yüzeylerdir. Saçaklı yapılarda mutlaka geometrik biçim dünyasına ait bir korniş gözlemlenir. Bu saçak altı korniş, değişime uğrayarak 1950'lerde ahşap olarak geri gelir. Cephe kullanılan malzeme çoğunlukla siva ve alçı özlü malzemedir. Ancak renkli taraklı mozaik ve düz mozaığın birlikte kullanıldığına da rastlarız. Bu tutum 1950'lerin başına kadar devam edecektir. Diğer bir cephe öğesi de İstanbul sayfiyelerine has ama sıklıkla Adalar'da gözlemediğimiz ahşap ve metal kepenklerdir.

Avrupa'da *art deco* mimarlığının genel geçer taşıyıcı sistemi yığma betonarme karışımı veya sadece betonarmedir. Kuzey Amerika'da bu sistemlere çelik ilave olacaktır. Adalar'da bu durum biraz daha değişiktir. Yığma taşıyıcı duvarlar ve 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da varlığını gösteren çelik profiller ve tuğla tonozlu döşemelerden oluşan geçmiş döneme ait taşı-

Resim 3. a. Konut, Kesedar Sokak, Büyükkada.
b. Bitişik nizam köşe konut, Heybeliada.
c. Konut, Başlala Sokak - Büyük Şakir Paşa Sokak köşesi, Büyükkada.

Resim 4. Özgün örnekler:
a. Alpaslan Sokak, Büyükkada, ahşap taşıyıcı sistemle inşa edilmiş art deco yapı.
b. Saat Meydanı, Büyükkada, art deco'ya bürünmüş 19. yüzyıl yapısı.

Resim 5. Tel Aviv uygulamaları:
a. Shimon Hamadi Levy, 1934-35.
b. Itzack Schwarz, 1933. c. Dov ve Hanoch Caspi, 1936-37.

Resim 6. Büyükada örnekleri: a. Nevruz Sokak. b. Topuz ve Panjur Sokak köşesi.⁵

yıcı sistemler çağdaş taşıyıcı sistemlerin yanında yer alacaktır. Hatta Büyükada Alpaslan sokakta taşıyıcı sistemde geleneği takip eden, tek katlı ve ahşap taşıyıcılı bir *art deco* konut örneği de mevcuttur. (Resim 3)

Resim 3a'daki örnekte, giriş kat pencerelerinin üst köşeleri İstanbul'un Cihangir, Taksim, Nişantaşı örneklerindeki gibi 45 derece pahlanmıştır. Cephe sistemlerinde, geleneksel ve 19. yüzyıl çıkmalı İstanbul kâgir mimarisine gönderme yapılmakta, böylelikle geleneğin evrimi simgelenmektedir. Adalar'da geleneğe gönderme yapan ve çıkmaları kullanan, ölçek ve çatı tipolojisiyle geleneksel Adalar mimarlığıyla ilişkilenen *art deco* örnekler bulunmaktadır. Bu örnekler yanında, *art deco*'ya öykünen yapılar da söz konusudur. *Art deco*'nun hüküm sürdüğü yıllarda İstanbul ve Adalar'da birçok kâgir veya ahşap 19. yüzyıl yapısı bir anlamda soylulaştırılarak *art deco* bezemelerle kaplanır. Bu duruma en iyi örnek Büyükada Saat meydanındaki Panayia Rum kilisesinin ek binasının cephesidir. Yapı kâgir olup meydana bakan cephesi, muhtemelen 1930'larda *art deco* bezemelerle kaplanmıştır. (Resim 4)

Art Deco - Bauhaus Sentezi ve Bu Tutumun Uzantısı Örnekler

Bauhaus bir mimarlık akımı değil, bir okuldur ve mimarlık bölümü 1927 yılında kurulmuştur. O yıllarda öğretim üyelerinin mimarlık alanında çok eser verememiş olması, kısmen de olsa okulun varlığını oldukça kısa sürdürmesine bağlanabilir. 1930'larda Almanya ve Avrupa'nın birçok noktasından Filistin'e göç eden mimarların hemen hepsi uluslararası stil eğilimini benimsemişlerdir. Böylece yalın kütlelerin yan yana getirilerek üç boyutta bir estetik arayışının nesnesi olan ve *Bauhaus* hocalarının da uygulayıcıları olduğu uluslararası stilin en kayda değer eserleri 30'lu ve 40'lu yıllarda Tel Aviv'de verilmiş olur². (Resim 5)³

Bauhaus'un küp, dikdörtgen prizması, yarım veya çeyrek silindir gibi yalın ve mükemmel geometrik kütlelerin birbirlerine eklenmesiyle oluşan kompozisyonlarıyla hedeflenen semantik arayışı, sade pencere söveleri, kat arası silmeleri, güçlü bir şekilde vurgulanmış parapet harpuşmaları ve pencere denizlikleriyle desteklenmiştir. Böylece bazı yalın *art deco*

ögelerin *Bauhaus* estetiğinden yola çıkılarak elde edilen kütle kompozisyonuna yapışmasıyla bu eğilim şekillenmiş olmaktadır. Tel Aviv'deki örnekler gibi, Adalar'daki bazı yapılarda da *art deco-Bauhaus* sentezini görmekteyiz⁴. (Resim 6)

Uluslararası stilin en belirgin özelliklerinden teras çatı etkisi olmaksızın, sadece saf geometrik biçimlerin yan yana gelişile semantik bir etki oluşur. Büyükkada'daki iki örnek bu tutuma çok yaklaşıyor. Bu yapıların cephelerindeki taraklı ve düz mozaik uygulamasını tek malzemeye indirdiğinizde, pencere sövelerini kaldırıp ifadeci bir tutuma bürünen denizlik ve harpuştaları normal boyutlarına getirdiğinizde gerçek anlamda modernist iki yapı ortaya çıkar. Balkon korku-

luklarının yuvarlak kesitli su boruları bu yönde tamamlayıcı öğedir. (Resim 7)

1930'lar ve 1940'ların *art deco-Bauhaus* sentezinde, *art deco* öğeleri nadiren cephelerde, sıklıkla perçin tekniğiyle imal edilmiş demir korkuluklarda gözlemlenir. Bu korkuluklar *art deco*'daki gibi yarı kâgir yarı demirdendir. Yapı cephelerinde mozaik uygulamasının iki çeşitliliği, düz mozaikten kat silmesi, denizlik ve balkon harpuştaları, pencere ve balkon söveleri, ahşap kepenkler varlıklarını sürdürür. Dönemin önemli öğelerinden birisi de ayrıntı nizam uygulamalarında belki de bir yerellik göstergesi olarak ama muhtemelen ihtiyaçtan dolayı, oturtma çatının gündeme gelmesi ve saçak ile bina cephesinin birleştiği noktada bir kornişin ortaya

Resim 7.

- a. Zağnospaşa Caddesi, Büyükkada.
- b. Küşadiye Sokak, Büyükkada, *art deco-Bauhaus* kırması konut.
- c. Aynı konutun *art deco* etkisindeki kat balkonu.
- d. Özdemir Sokak, Büyükkada.
- e. Çarkifelek Caddesi, Büyükkada.

Resim 8. a. Aydoğdu Sokak, Büyükkada.
b. Alpaslan Sokak, Büyükkada.
c. Alpaslan Sokak, Büyükkada.Resim 9. a. Aydoğdu Sokak, Büyükkada.
b. Çarkifelek Caddesi ve Yaverbey Sokak köşesi, Büyükkada.

çıkmasıdır. Uluslararası stilin yarım veya çeyrek silindir biçimleri cephe duvarları ve balkon korkuluklarında izlenebilir. Resim 7a'daki örnek, *art deco-Bauhaus* yapılar da ikili mozaik kullanımına iyi bir örnektir. Balkon veya teras parapetlerinin alternatif olarak tümünün kâğıt inşa edildiği ancak üst kısmında dikdörtgen açıklıklar ve tamamen şeffaf bırakılan örnekler yine bu dönemdedir. (Resim 8, 9)

1930'lar ve 1940'ların örneklerinde yerel mimariye öykünenler de vardır. Bu anlamda saçak ve oturtma çatı daha çok 1930'larda görülür. Bu dönemde yerel mimariye daha ağırlıklı vurgu yapan örneklerde yapıların teras tavanlarının kare veya dikdörtgenlere bölünerek bezeme arayışlarına girildiği gözlenir. Artık *art deco* ve *Bauhaus*'un biçimsel tutumlarından uzaklaşarak, aynı malzeme repertuarıyla daha yerel bir davranışa yönelinmiştir. Burada Burgazada'nın kendine özgü iki farklı örneğinden bahsedilebilir. Büyükçamlık Yolu'ndaki konut, İtalyan faşist mimarisini çağrıştıran girişi, geleneksele gönderme yapan saçığı ve 1940 ve 1950'ler arası hâkim olan taş işçilikli giriş katıyla dikkat çeken bir örnektir. Diğer örnek, yarım sekizgen çıkması ve giriş terasıyla *art deco*, mütevazı saçığıyla gelenekseli çağrıştıtır. (Resim 10)

Geç 1940'lar erken 1950'ler klasisizmi etkisinde taş bir subasmanın ortaya çıktığını, bunun giderek giriş katını, bazı durumlarda yarı bodrum katlarını sardığını gözlemleriz. Artık *Bau-*

haus mirasının yarım ve çeyrek silindir gibi biçimleri görülmez. Ancak *art deco-Bauhaus* örneklerdeki mozaik sıvanın ikili kullanımı, kapı ve pencere söveleri, kat silmeleri, kalın pencere denizlikleri ve parapet harpuşmaları, balkon korkuluklarının yarı kâğıt yarı demir imal edilmesi, ahşap kepenkler gibi mimari öğeler varlıklarını sürdürür. Saçıklı, oturtma çatılı, çok geleneksel olmamakla birlikte daha yerel bir mimari ortaya çıkmıştır. Balkon demirleri imalatında kaynak işçiliği görülür. Demir motifleri 1940'ların ikinci yarısı sonrası çiçek motiflerini andıran, simetrik ve eğriseller içeren bir repertuara sahip olacak; 1950'lerin başındaysa lale desenleri balkon demirlerinde boy gösterecektir. (Resim 11)

Resim 11c'de dairesel formlarla ilişki kuran Heybeliada Refah Şehitleri Caddesi'ndeki mozaik kaplamalı örnek, 1930'lardan beri süren *art deco-Bauhaus* sentezi uzantısının belki de sonuncularındandır. Ortadaki cam mozaik yüzey 1950'lerde sıkça görülen kesik elips biçimindeki kütleli çıkmayı kaplamaktadır. İstanbul sayfiyelerinde görülen açık dış merdiven veya betonarme güneş kırıcı elemanlar yine izlediğimiz örneklerdendir. Resim 12a'daki ikinci kat giriş holü parapetinin kesik elips biçimi 1940'larda başlayan, 1950'lerin balkonlarında sıkça görülen bir öğedir. Resim 12c'deki konutta 1940'lar ve 1950'ler geçiş döneminde sıkça karşılaşılan birinci kat verandası ve güney cephesinde güneş kırıcı betonarme elemanları bulunmaktadır⁶. (Resim 12)

Resim 10. a. Büyükçamlık Yolu, Burgazada. b. Burgazada'dan bir örnek. c. Refah Şehitleri Caddesi, Heybeliada.

Resim 11. a. Kolbaşı Sokak-Yazgülü Sokak köşesi, Büyükkada. b. Eski Türk Mektebi Sokak, Büyükkada. c. Refah Şehitleri Caddesi, Heybeliada.

Resim 12. a. Çankaya Caddesi - Conpaşa Yokuşu köşesi, Büyükkada.
b. Çarkifelek Caddesi - Misak Sokak köşesi, Büyükkada.
c. Lala Hatun Caddesi - Aydoğdu Sokak köşesi, Büyükkada.
d. Fenerbahçeli Letter Sokak, Büyükkada.

Taş kaplama bodrum katı cephesi, doğramalardaki eşkenar dörtgen motifler ve yine dönemin simgesi olan kesik elips balkon alniyla Resim 12'deki örnek, geç 1940'lar, erken 1950'ler klasisizmine örnektir. Bu özelliklere ek, mozaik kaplamalı giriş katı, cephede dik açısız geometrik bölünme, parapet seviyesinde geleneksel ahşap kaplamaya gönderme yapan renkli mozaik yatay elemanlar, tuğla söveli basık kemerli pencereler de izlenir. Panjur Sokak köşesindeki konutta ise, birinci kat cephesinde geometrik bölünme, balkon korkuluğunun şeffaflaşması, korkuluğun demir kısmında 1940'ların işçiliği, kâgir kısımlarında 1950'ler mimarlığına dair yuvarlak delikler kullanılmasıyla hafifletici etki yaratılmıştır. Zağnospaşa Caddesi - Topuz Sokak köşesindeki yapı, cephede iki tür mozaik, taş kaplamalı subasmanı, birinci kat balkonunda taş kaplama basık kemeri ve taşıyıcısı, Mısır uygarlığını anımsatan stilize edilmiş betonarme kolonlarıyla; Malül Gazi Caddesi'ndeki ise tuğla söveli basık kemerli pencereleriyle 1940'lar ve 1950'ler klasisizmini örneklemektedir. (Resim 13)

1940'lar ve 1950'lerin Vernaküler Yorumlamaları

Bu dönemde, kütle ve çatı tipolojisi açısından geleneksel 19. yüzyıl köşklarine öykünen, ancak mimari tutum bağlamında geleneksel Osmanlı mimarlığından çok orta Avrupa'nın dağlık coğrafyalarının vernaküleri, çağdaş bir malzeme olan betonarme, taş duvarlar ve dış cephede güçlü bir şekilde ifade edilen çatının ahşap taşıyıcısı ile yeniden yorumlanır. Çatı örtüsü ile cephenin birleşimini ahşap kaplamayla vurgulayan tarihçi ve İstanbul'un diğer sayfiyelerinde de gözlemlenen bir ara dönem mimarlığı söz konusudur. (Resim 14)

1940 ve 1950'lerin *Arkitekt* dergilerindeki örneklerden Emin Necip Uzman'ın 1946'da yayımlanan Büyükkada'daki projesinde⁷ kırma çatılı, cephesinde taş kaplama ve mozaik kullanılan, şöminenin dışarıdan okunduğu, kemer ve basık kemer gibi modernist tutuma yabancı öğelere hem cephede hem de iç mekânlarda rastladığımız bir mimari görmekteyiz. 1948'de Büyükkada'da yine aynı mimara ait bir yapı⁸, 19. yüzyıl köşklarinin azametini öykünen, geniş

Resim 13. a. Panjur Sokak - Kesedar Sokak köşesi, Büyükkada.
b. Zağnospaşa Caddesi - Topuz Sokak köşesi, Büyükkada.
c. Malül Gazi Caddesi, Büyükkada.

saçakları ve oturtma çatısıyla dikkat çeker. Taş kaplama yüzeyler hariç ilk yapıdaki mimari dil burada da mevcuttur. Doğu cephesinde romaneksi andıran çift pencere ve İngiliz mimarisinde karşılaştığımız çıkma pencere (*bay window*), yapıyı tarihçi bir anlayışa taşır. Sokak ve deniz teraslarının kirişleri Roma mimarlığını anımsatan iri dairesel kolonlarca taşınır. Terasın betonarme kirişleri ise adeta ahşaptan imal edilmiş gibidir. (Resim 15)

1948'de *Arkitekt*'te yayımlanan Büyüka-da'daki Yusuf Atakan'ın yapısı⁹ Emin Necip Uzman'ın her iki yapısına kıyasla daha çağdaş çizgidedir. Giriş katı mozaik kaplı yapının birinci katı ahşap kaplanmıştır. Geniş saçaklarıyla dışa taşan asimetrik kırma çatı, birinci kat terasının yatay öğelerden oluşan korkulukları ve betonarme döşemesini taşıyan ahşap görünümündeki betonarme konsollarıyla Orta Avrupa'nın dağlık bölgelerine gönderme yapmaktadır.

Son olarak 1951-1953'te *Arkitekt*'te yayımlanan Burgazada'daki İlya Ventura yapıları örneklenebilir. 1951'deki yapı¹⁰ yol seviyesinden girilen ve deniz tarafından taş kaplama zemin üzerine mozaik kaplama iki kattan oluşan bir apartman-konuttur. Her apartmanın girişi sayfiye apartman konutu geleneği ile ayrı dış merdivenlerle örgütlenmiştir. Kemerli giriş kapıları, zemin katta basık kemerli pencere kullanımı, yatay ahşap elemanlardan imal edilmiş balkon korkulukları 1940'lar klasisizmini devam ettirir. Kırma çatıyı vurgulayan taşıyıcılar, sokak cephesindeki yatak odası çıkmasının

alınışındaki ahşap kaplama, Orta Avrupa'nın dağlık mimarisine çağdaş bir yorum getirir. 1953'te yayımlanan evde de aynı özellikleri kullanan Ventura, Emin Necip Uzman'ın 1948'de Büyüka-da'da inşa ettiği konutta gördüğümüz çıkma pencere detayına da yer vermiştir¹¹. (Resim 16)

Sonsöz Yerine

Adalar'daki Erken Cumhuriyet örnekleri, yan yana yarattıkları fiziksel ve doğal çevre kalitesi, taşıdıkları mimari değer bakımından, çok önemli bir kültürel miras birikimi oluşturmaktadır. Özellikle 1960'ların vahşi imar hareketlerinden daha az etkilenen İstanbul Adaları bu yapıların yoğun olarak karşımıza çıktığı bir bölgedir. 1999 depremi sonrasında ağırlıklı olarak yığma-betonarme ve betonarme kültür mirasımız için bir dönüm noktasıdır. İstanbul'da beklenen büyük deprem kaygısını kullanan çıkarıcı zihniyet, 'binaların betonarme taşıyıcıları zayıf' iddiasına sığınarak 1999'dan bu yana İstanbul genelinde, söz konusu yapı birikimimizi ötekileştirmiş ve amansız bir kıyıma tabi tutmuş, bu yapıların çok katlı olmayışı iştahları kabartmıştır.

Kanımcı, kültürel mirasın korunmasında yönetimlerin yasal düzenleme yanlısı olmadığı izlenimi, tescil konusunda çıkar çevrelerini gözetken isteksizlik, Erken Cumhuriyet mirasının korunması konusunda hayal kırıklığı yaratmaktadır. Özellikle içinde bulunduğumuz 2020 yılında, tescil edilmesi gereken ancak tescili

Resim 14. a. Misak Sokak, Büyüka-da.
b. Gönüllü Caddesi, Burgazada.
c. Mahmut Nedim Doral Sokak, Büyüka-da.

Resim 15. a. Emin Necip Uzman, 1946. b. Emin Necip Uzman, 1948.
c. Yusuf Atakan, 1948.

Anıtlar Kurulunca yapılmamış yüzlerce yapı varken, 'Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları' Adalar'daki kültür mirası için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Öte yandan 'Dünya Mirası Adalar Girişimi'nin ön ayak olduğu ve Adalar Belediyesinin, İstanbul Adaları'nın 'UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına yapmış olduğu başvurunun şu an için dikkate alınmaması fazlaca düşündürücüdür.

Ülkedeki nitelikten yoksun yapılaşma kültürü, İstanbul'da olduğu gibi Adalar'da da bu çok

önemli ve ötekileştirilmiş kültür değerlerini ciddi anlamda yok saymaktadır. Kültürel miraslarından ve toplumsal hafızalarından yoksun şehirler artık buldukları yere yabancı kimlik-siz yerleşkelerdir. İstanbul Adaları bu anlamda tehdit altındadır. 2004 yılında UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne Tel Aviv'in alınması¹² ve kazandığı ödülün getirileri düşünüldüğünde, İstanbul Adaları'ndaki modern kültür mirasımızı korumak amacıyla gerekli adımları atarak ve yasal düzenlemeleri de yaparak, uygar bir toplum ve giderek de uygar bir ülke olmak zamanıdır.

Resim 16.

a. İliya Ventura,
Burgazada'da konut,
1951.

b. İliya Ventura,
Burgazada'da konut,
1953.

Early Republican Period in the Princes' Islands of Istanbul: Art Deco and Beyond

The development of the Istanbul Islands coincides with the development of the Bosphorus villages in physical, social and demographical means. In addition to the 19th century repertory of typologies comprising of kiosks and mansions, hotels, various religious and commercial facilities, apartment houses with large balconies special to vacation areas start to take part in the Islands starting with the first quarter of the 20th century. In the Early Republican period reinforced concrete as a building system has been introduced to the architecture of the country; numerous reinforced concrete and masonry-reinforced concrete buildings were added to the traditional wooden and masonry building texture of the Princes' Islands, starting with the 1920's especially in the period between 30's and 50's. Hence, a physical environment bringing together architectural approaches belonging to each period in great harmony was created and reached today. Among these examples, together with Art Deco, Art Deco - Bauhaus synthesis, contemporary with Art Nouveau and International Modernism and its extensions, imitating vernacular architecture in the 1930's and 1940's and interpretations of the vernacular of the 1950's can be cited.

In this context, the article attempts to read the rich culture of the Islands over the singular buildings as examples of international styles special to the locality, which reflects the spirit of the period of their construction to the craftsmanship and details. These crafty buildings which left their places to relatively non-significant buildings in the mainland in the last 50 years, has to be preserved as the witnesses of the transition period of the architecture of the country in the partially conserved geography of the Islands.

Alp Sunalp, Dr. Öğretim Üyesi, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

Notlar

1. Uluslararası Modern Dekoratif ve Sınai Sanatlar Sergisi.
2. Shimon Hamadi Levy, Itzack Schwarz, Dov ve Hanoch Caspi ve eserleri bunun en önemli kanıtıdır Bauhaus mezunu Arieh Sharon, Munio Gitai Weinraub, Shmuel Mestechkin ve Shlomo Bernstein da bölgeye göç eder. Warkentin, E. (2019) "How Did Tel Aviv Become a Beacon For Stunning Bauhaus Architecture?", *AD Architectural Digest*, 25 Eylül 2019 <https://www.architecturaldigest.com/story/how-did-tel-aviv-become-beacon-stunning-bauhaus-architecture> (Erişim tarihi: Şubat 2020)
3. Goldman, P., Nerdinger, W. (1994) *Tel Aviv Modern Architecture 1930-1939*, Wasmuth, Tubingen.
4. Özer, B. (1993) *Yorumlar: Kültür Sanat Mimarlık*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, s.299-300. Bülent Özer tarafından bu yapıların tanımlanmasında 'art deco-Bauhaus kırmızı' kavramı ortaya atılmıştır.
5. Resim 6 örnekleri, DOCOMOMO-Tr Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Zonguldak 2018'de Z. Sözeri Yıldırım ve N. Aysel yürütücülüğündeki proje kapsamında sunulmuştur.
6. Resim 12c DOCOMOMO-Tr Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları: Zonguldak 2018'de Z. Sözeri Yıldırım ve N. Aysel yürütücülüğündeki proje kapsamında sunulmuştur.
7. Uzman, E. N. (1946a) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt* (46/7-8) s.151-155.
8. Uzman, E. N. (1946) "Büyükkada'da bir Ev", *Arkitekt* (46/9-10) s.207-209.
9. Atakan, Y. (1948) *Arkitekt* (48/7-8) s.149-152.
10. Ventura, İ. (1951) "Burgaz Adasında bir Ev", *Arkitekt* (51/3-4) s.58-59.
11. Ventura, İ. (1953) "Burgaz Adasında bir Villa", *Arkitekt* (53/5-6) s.91.
12. UNESCO Dünya Miras Listesi, White City of Tel-Aviv – the Modern Movement, <https://whc.unesco.org/en/list/1096/> (Erişim tarihi: Şubat 2020); ayrıca <https://www.israel21c.org/unesco-names-tel-aviv-a-world-heritage-site/>